

УДК 72.03

О.Л.Михайлишин,

кандидат архітектури, докторант каф. архітектури Національного університету водного господарства та природокористування(м.Рівне)

ДО ПИТАННЯ ПРО ОХОРОНУ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ НА ВОЛИНІ У 1920-30-х РОКАХ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація: в статті розглянуті засади організації пам'яткоохоронної роботи в Другій Речі Посполитій, які реалізовувались, в тому числі на Волині, шляхом інвентаризації, реставрації та відновлення найважливіших пам'яток архітектури. З'ясовано, що основною мотивацією реставраційних робіт було, насамперед, збереження об'єктів, що втілювали національні риси польської архітектури.

Ключові слова: пам'ятка архітектури, охорона, реставрація, реновація, національна ідентичність, міжвоєнний період, Волинь.

Постановка проблеми. Ставлення держави до історико-архітектурної спадщини, що розташована на її території, визначає не тільки загальний рівень культури, але й ступінь самоусвідомлення певної значної групи людей як спільноти, що поєднана історичним минулим, духовними та матеріальними надбаннями, які потребують постійного піклування та популяризації. Загальновідомо, що на даному етапі розвитку світової цивілізації ця проблема постає особливо гостро переважно у двох випадках: в період ствердження держави як незалежного політичного утворення та в умовах глобалізації і відповідних процесів, пов'язаних з нівелюванням національних особливостей культур.

Після здобуття Польщею незалежності у 1918 році ця проблема постала надзвичайно гостро. Саме тому, на нашу думку, одним із шляхів національної самоідентифікації в той період було обрано діяльність у галузі охорони пам'яток старовини, зокрема архітектурно-містобудівної спадщини. „Сьогодні людство вже глибоко вникло в сутність пам'яток і бачить в цих наочних свідках історії віддзеркалення духу народу, доказові свідчення його культури, аргументи тих характерних рис, які в галузі мистецтва створив національний індивідуалізм, нарешті, джерело національних мотивів для розвитку мистецтва. З такої позиції розуміння пам'ятки постають в світлі своєї справжньої цінності. Тому піклування про збереження національних творів мистецтва з давніх епох, що впливає як з любові до батьківської землі і її великого минулого, так і з не менш захоплюючої краси, зачарованої в пластичні форми архітектури,

скульптури і живопису, близьке кожному культурному суспільству. Скрізь бачимо принцип, висунутий на чільне місце: нашим обов'язком є старання збереження для потомства пам'яток в найменш зміненому, найбільш автентичному стані" [1, с.16] – таку засадничу тезу в галузі охорони культурної спадщини містив один з декретів Регентської ради, виданий в кінці жовтня 1918 року, в переддень проголошення незалежності Польщі.

Значні руйнування, спричинені першою світовою війною на території Великої Польщі, особливо в її південно-східній частині, стали визначальним чинником започаткування роботи у цьому напрямку. Численні факти знищення матеріальних субстанцій об'єктів дещо змінили підходи, задекларовані процитованим вище документом, на користь відновлення і реставрації сотень архітектурних об'єктів в масштабах усієї держави.

Особливої ваги пам'яткоохоронна робота набула на „східних кресах” – територіях Холмщини, Підляшшя, західних частин Волині, Полісся та Білорусі, приєднаних до Польщі за Ризьким мирним договором 1921 року. Адже самі ці території потребували особливих зусиль „повернення” після більш ніж столітнього перебування в адміністративних межах Російської імперії. Візуалізація російської присутності проявлялась насамперед у інтерконфесійних трансформаціях архітектурного образу культових будівель, а також у відвертому занедбанні цих та інших будівель, що представляли попередній, „польський” період (починаючи з Люблінської унії 1569 року) та ранні, „доунійні” часи в історії регіонів. Як зазначає польський дослідник П.Деттлофф, „Імператорська Археологічна комісія в Петербурзі ... займалася виключно пам'ятками візантійської культури, не звертаючи уваги на історичні будівлі з території Польського королівства, що належали до творів культури західноєвропейської” [2, с.41]¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні польські архітектурознавці торкались у своїх працях проблеми організації та методики пам'яткоохоронної роботи у Другій Польській Республіці, розглядаючи цю галузь архітектурної діяльності в загальнонаціональному масштабі. Найбільш ґрунтовними, зокрема, є дослідження Я.Левицького² та П.Деттлоффа [2]. Дотичними до досліджуваної нами теми є публікації М.Тшевіка та

¹ Крім того, до початку I-ї світової війни в Росії не існувало системи державної опіки над пам'ятками. Перший, врешті так і не ухвалений, проект закону про охорону пам'яток був підготовлений лише у 1907 році [2, с.40-41].

² Див., наприклад, цього автора: Nowa architektura w otoczeniu zabytkowym w świetle polskiej teorii i praktyki ochrony zabytków okresu międzywojennego // Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. – 2000. – Z.2. – S. 141-147; Inventaryzacja zabytków w okresie dwudziestolecia międzywojennego // Ochrona Zabytków. – 1999. – №4. – S.375-390.

Ю.Живіцького³, присвячені історико-архітектурним аспектам вивчення, фіксації пам'яток різних груп на теренах Волинського і суміжних воєводств, а також діяльності окремих фахівців у вказаній царині. Однак, мотиваційний аспект комплексу здійснюваних робіт на Волині окремо не досліджувався.

Мета роботи. З'ясувати особливості пам'яткоохоронної діяльності на Волині у 1920-30-х роках, як одного з засобів візуалізації і утвердження національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Розмах інвентаризаційних робіт, які планували здійснити у Другій Речі Посполитій в найкоротші строки, був прямо пропорційний прагненням швидкої кристалізації польської нації шляхом формування відчуття спільного етнічного походження, зокрема культурної спільноти, „члени якої об'єднані чи згуртовані на основі спільної історичної пам'яті, певних міфів, символів і традицій” [3, с.16]. Тому, в пропонованій статті мова йтиме лише про один з аспектів охорони культурної спадщини на Волині у міжвоєнну добу – фіксацію, збереження, реставрацію і відновлення **окремих архітектурних об'єктів-символів**, матеріалізованого свідчення історичності нації, її високого культурного розвитку та належності до західної цивілізації на протигагу східній, що нав'язувалась ззовні.

Виправленню становища сприяли ряд дій польської влади, спрямовані на організацію пам'яткоохоронної роботи: насамперед видання Розпорядження міністра мистецтва і культури від 5 квітня 1919 року про створення консерваторських управлінь. Цим документом було запроваджено поділ території Польщі на консерваторські округи і визначено компетенцію консерваторів, до якої належало: здійснення безпосередньої охорони і нагляд за пам'ятками, зокрема: якомога детальніше ознайомлення з цінними об'єктами, які розташовуються на території округу; організація місцевого архіву пам'яток (списки, описи, фотографії, плани, малюнки і т.д.); піклування про їх стан, контроль за проведенням робіт з консервації та реставрації в окрузі; надання фахових консультацій; представлення Міністерству списків об'єктів, які необхідно внести до інвентаря пам'яток [4, с.8]. Укладання списку об'єктів потребувало найбільших зусиль: з одного боку цей перелік став результуючою значного масиву джерелознавчих, історіографічних, натурних досліджень, а з іншого – вихідною точкою формування нової забудови або реконструкції прилеглої.

³ M.Trzewik. Początki myśli konserwatorskiej i 75-lecie zorganizowanej działalności służb konserwatorskich na Lubelszczyźnie – rys historyczny // Lubelszczyzna. – 1996. - №1; J.Żywicki. Jerzy Siennicki – pierwszy konserwator zabytków w Lublinie.(1919-1930) // Lubelszczyzna. – 1996. - №1. – S.39-40.

Окрім державних органів охорони пам'яток – управлінь консерваторів, у 1919 році була створена Рада консерваторів, де під час фахових обговорень і дискусій окружні консерватори та інші фахівці у сфері архітектури, мистецтва, історії обмінювалися думками щодо виконання робіт з консервації або реновації пам'яток загальнодержавного значення, розробляли методичні засади реставрації цінних об'єктів та предметів старовини, напрацьовували стратегію своєї діяльності. Для вирішення пам'яткоохоронних завдань у певному регіоні і стосовно конкретних будівель був започаткований інститут з'їздів Ради консерваторів, перший з яких відбувся у квітні 1919 року [5].

„Кожному громадянину, який любить свою країну і її минуле, повинні бути дорогими історичні пам'ятки і пам'ятки минулого, яким після різних історичних катаклізмів, а в останній період – окупантів, а також бурі всесвітньої війни, зараз у відродженій Речі Посполитій загрожує повна руїна і знищення.

Однією з найбільших турбот відродженої польської державності була дійсно належна організація охорони пам'яток, що знайшла своє вираження в декреті від 31.X.1918 р. про опіку над пам'ятками мистецтва і культури. Ці наміри, заплановані з великим розмахом, не могли бути в подальшому запроваджені в життя у зв'язку з необхідністю заощадження, продиктованою державою.

Викликає занепокоєння, що поки ці погляди з цього приводу матимуть вирішальне значення, багато цінних пам'яток перестануть існувати за відсутності належного піклування і консервації.

Зберегти ці пам'ятники культурного минулого можуть тільки спільні зусилля уряду, муніципалітетів і суспільства.

Ці слова, процитовані з окольника пана Міністра внутрішніх справ Сл.Складковського (Nr.Min.778/27) від 12.V.27., мають незвичайно велике значення, виказуючи не тільки зацікавлення, але й глибоке розуміння цінності найвищою посадовою особою внутрішньої адміністрації держави нашого національного культурного надбання в царині пам'яток минулого.

Щоб раціонально опікуватися мистецькими пам'ятками минулого, передусім необхідно мати їх точний список.

Розуміючи цю необхідність, цивілізовані європейські держави давно приступили до наукової інвентаризації пам'яток і багато в цій галузі зробили.

Достатньо сказати, що інвентаризаційні роботи вже закінчені в Англії, Франції, Італії і Німеччині.

Діяльність консерваторів в цій галузі, що мають значну і кваліфіковану допомогу для обмірних, фотографічних, архівних, історичних робіт, не були закриті в сховищах органів управління. Коштом муніципалітетів вони були

опубліковані в обширних, старанно виданих, багато проілюстрованих виданнях. Ці видання були доступними не тільки для істориків мистецтва і дослідників, але також і для широкої громадськості є засобом пізнання пластичної культури окремих народів, матеріалом до опрацюванні історії мистецтва відповідних країн.

В Польщі роботи в цій галузі були відкладені. Окупаційні держави, розуміючи вагу пам'яток минулого, що засвідчують велич нашої держави і народу, або унеможлилювали нам доступ до наших пам'яток (Росія), або самі виконували інвентаризацію, надаючи їй вигідне для себе політичне забарвлення.

Типовим прикладом такої роботи є інвентаризація Познанського [князівства – О.М.], виконана проф. інж. архітектором Юліушем Кохте.

Цей вчений з великою сумлінністю і вмінням дослідив усі цінні пам'ятки архітектури, скульптури, живопису, декоративного мистецтва, будівництва і споріднених галузей.

Ця праця, що тривала 12 років, з цілою армією помічників, є справою першорядної цінності і становить частину інвентаризації німецького Рейху; вона складається з 8 томів, виданих на хорошому папері, досконало і щедро ілюстрованих і сьогодні є єдиною закінченою і систематизованою працею в галузі інвентаризації на землях Польщі. Однак, визначний вчений не зміг уникнути німецького шовінізму. Це помітно в списку художників і ремісників, що працювали на землях Великої Польщі в царині мистецтва. Жодного польського прізвища – одні німці.

Також неприємно вражають спотворені з німецької з політичного погляду назви міст і сіл, історичні факти.

З польських праць в цій галузі з гордістю належить виділити видання Краківської Академії наук, теку консерваторів прадавніх [давньої історії – О.М.] і звіти щодо досліджень історії мистецтва в Польщі. Матеріали, зібрані малопольськими консерваторами, головно проф. Маріаном Соколовським і проф. Станіславом Томковичем, є сьогодні багатим науковим матеріалом, який, однак, на жаль в багатьох випадках не дочекався опублікування, то внаслідок байдужості уряду і суспільства, то внаслідок відсутності коштів.

Інвентаризаційну роботу, без якої не є можливою жодна раціональна опіка і консервація при найбільш розгалуженій мережі товариств опіки над пам'ятками і зусиллях уряду, польський уряд підняв 31.X.1918 року за допомогою консерваторів, яких сьогодні в Польщі є семеро.

Головним завданням є проведення наукової інвентаризації пам'яток в довірених їм округах. Нагадую, що Люблінський округ, який повинен нас

цікавити в першу чергу, складається з Люблінського, Поліського і Волинського воєводств.

На жаль, велика територія цього округу, повна відсутність постійної фахової допомоги, якої відділ мистецтв був позбавлений, змушує консерватора до значних зусиль, результат яких з кількісної сторони повинен бути дуже незначним.

Нагадую, що на невеликій території так званої „Prowinz Pozen” Кохте, при численній допомозі працівників вищого класу (др. філ. Warachauer), виконував доручену справу протягом 12-ти років.

Люблінський консерватор при сьогоднішньому стані речей на найпримітивніше дослідження пам'яток свого округу повинен був би витратити приблизно сорок років. Не говорячи в цілому, що справа опрацювання, систематизації і видання друком результатів цієї сорокарічної праці залишилась би надалі відкритою проблемою, не вирішеною на подальші довгі роки.

Звертаю увагу, що порушена тут справа не є питанням амбіцій того чи іншого вченого. Вона є питанням життя і смерті польської мистецької культури.

Волинське воєводство, де відбувся в вересні цього року XII з'їзд Ради консерваторів⁴, розуміючи справу і сердечно турбуючись про долю своїх пам'яток, німих свідків давньої польської величі на цих землях, з таким запалом русифікованих, має намір муніципалітетами субсидувати праці в галузі інвентаризації, консервації пам'яток мистецтва і культури” [6, с.61-64].

Таку емоційну промову наприкінці 1927 року виголосив перед старостами повітових міст Волині консерватор Люблінського округу Єжи Сенніцький (1886-1956). Розставлені ним акценти віддзеркалили найважливіші проблеми, з якими в той період повсякденно стикалися фахівці в процесі інвентаризаційних робіт як в державі в цілому, так і на Волині, зокрема: брак коштів і відсутність підготовлених спеціалістів, політизація попередніх пам'яткоохоронних акцій як на сході, так і на заході польських територій, закритість результатів для широкого кола громадян, а відтак, недостатня поінформованість населення про культурне надбання нації. Ступінь її „цивілізованості”, як випливає з тексту, розглядалася Сенніцьким через призму ставлення до пам'яток минулого, беручи за приклад діяльність з охорони культурної спадщини у провідних державах Західної Європи.

Отже, протягом 1919-1921 та 1923-1930 років Є.Сенніцький виконав значний обсяг робіт в царині охорони пам'яток. В своїй роботі він поєднував

⁴ Відбувся у Луцьку протягом 20-24 вересня 1927 року.

діяльність архітектора-практика⁵ і науковця дослідника. Завдяки активній пошуковій діяльності протягом 1925-1930 років була створена основа реєстру пам'яток архітектури, розташованих на теренах історичної Волині. Окрім того, матеріали звіту, що зберігаються в Державних архівах Волинської області [6], а також міста Любліна і Люблінського воєводства [7] відображають діяльність відділу мистецтва і культури Люблінського, Поліського і Волинського воєводств, містять інформацію про характер охоронних дій щодо окремих будівель, дозволів на локальні зміни в їх структурі та оточенні.

У звіті за другу половину 1927 року йдеться про технічний стан досліджених волинських пам'яток; інформація супроводжується стислою історичною довідкою, стилістичною характеристикою будівель, даними про перебудови і ремонти, описом цінних творів мистецтва, що наявні в інтер'єрі. До переліку цих об'єктів увійшли:

- архітектурний комплекс колишнього францисканського монастиря у с.Межирічі Острозькі (тепер на території Рівненської області);
- собор Мстислава (храм Успія Матері Божої) у Володимирі Волинському (тепер на території Волинської області);
- дзвіниця та надбрамна дзвіниця при соборі Мстислава;
- „єпископський замочок” у Володимирі Волинському;
- архітектурний ансамбль колишнього костелу і монастиря кармелітів у Вишнівці (тепер на території Тернопільської області);
- парафіяльний костел у Вишнівці [6, с.45-56].

Як засвідчує наведений список, до першої групи об'єктів, що були ретельно досліджені, увійшли найвагоміші з огляду на період будівництва (собор Мстислава), особливості формування (монастир в Межирічах Острозьких) а також ті, що були певним чином пов'язані з визначними діячами національної історії (будівлі у Вишнівці).

Розпорядженнями Президента Речі Посполитої від 6 березня 1928 року „Про опіку над пам'ятками” [8] та Міністра релігійних визнань і публічної освіти від 17 липня цього ж року „Про запровадження реєстру пам'яток” [9] було підтверджено важливість здійснюваних робіт, уточнено поняття пам'ятки, визначено критерії, за якими об'єкти могли бути занесені до реєстру, а також визначено його структуру. Детальні інструкції, надані в цих документах спирались на значний, майже десятирічний, власний досвід інвентаризації.

Так, станом на 1928 рік до карткового каталогу були внесені об'єкти, розташовані у більш ніж вісімдесяти населених пунктах Волинського і Поліського воєводства, їх загальна кількість сягала майже ста сімдесяти [7,

⁵ Зокрема, Є.Сенницький виконав в 1925 році проект реставрації греко-католицької катедрі в Хелмі.[2, с.241].

с.235-242]. Укладання каталогу було першим кроком і передувало занесенню до згаданого вище офіційного загальнодержавного реєстру пам'яток. Говорячи про обсяг виконаних робіт ще через десятиліття, тогочасний головний консерватор Волинського округу З.Ревський⁶ відзначав, що станом на кінець 1937 року в інвентарі налічувалось 405 позицій, причому їх кількість протягом останніх двох років зроста вдвічі [10, с.224]. Необхідно відзначити, що до числа інвентаризованих об'єктів поруч із католицькими храмами, увійшли і найдавніші православні церкви, що представляли групу пам'яток народної дерев'яної архітектури.

Дослідницькі роботи отримали на Волині значний практичний вихід. Зокрема, в середині 1930-х років під час ремонту церкви св.Василія у Володимирі Волинському, де були очищені від штукатурки фрагменти романської кладки, що, за словами тогочасного Волинського консерватора Ю.Дуткевича⁷, „уможливить в майбутньому реконструкцію первісної форми романсько-східного архітектурного і скульптурного оздоблення цієї цінної пам'ятки” [11, с.229]. Окрім цього, у 1937 році фахівці розпочали роботи з усунення російських нашарувань – куполів і дзвіниці. Ще у Російській імперії реконструкція образу і перебудова об'єму храму сприймалися, за словами графині Уварової, як такі, що „ріжуть око всякому, що хоча б трохи знайомий з мистецькими пам'ятками та їх стилем” [12, с.79]. Що ж до повернення храму його первинних форм, то, на нашу думку, таке прагнення мало й наступні аргументи: „романська” складова архітектурно-конструктивного вирішення наближала пам'ятку до західного цивілізаційного кола, „східна” – була співзвучною з пропагуванням Польською православною церквою давньоруських архітектурних форм в церковному будівництві як таких, що найкраще відповідають її канонам [13].

В цілому ж знесення цибулястих куполів і маківок стало першочерговим заходом при відновленні первісних форм культових будівель, що знищувало сліди російської державності та ідеології. В такий же спосіб було повернуто автентичні форми завершенням башт головного фасаду поєзуїтського костелу у Володимирі [14, с.253], костелу у Боремлі (Рівненська область), вежі бернардинського костелу в Дубно, усунуті перебудови російського періоду в костелі в Новому Загорві (Волинська область) після ревіндикації цих храмів, були демонтовані характерні для російської архітектури дашки над входами до Успенського собору та монастиря в Почаївській Лаврі [10, с.225],

⁶ Збігнев Ревський працював на цій посаді протягом 1937-1939 років.

⁷ Юзеф Едвард Дуткевич працював на посаді самостійного окружного консерватора в Луцьку і Любліні протягом 1935-1939 років.

реконструйована „російська” прибудова до колишнього монастиря єзуїтів у Кременці [15, с.300].

Побіжно необхідно відзначити й прагматичні цілі, які переслідувала польська влада на Волині та інших приєднаних територіях, приділяючи велику увагу відновленню історичних, переважно світських, об'єктів. Органи державного управління, охорони порядку, освітні заклади та інші установи, що організовувались на місцях, потребували значної кількості будівель і приміщень. Для цього пристосовувались давні замки і палаци, рідше – монастирські будівлі, які за різних обставин переходили у розпорядження держави. На початку 1930-х років були відбудовані колонні портики, деякі елементи оздоблення та деталі палацу у Вишнівці [10, с.227]. Масштабний ремонт і відбудова були розпочаті, ще на початку 1920-х років власниками резиденції графами Грохольськими, продовжені у 1924-25 роках, коли маєток був викуплений у державну власність Кременецькою повітовою комунальною спілкою для розташування тут різних установ (лікарні, ремісничої школи та ін.) [16, с.485; 15, с.352]. Поважне місце у планах місцевої влади займала реставрація палацу кн.Любомирських в Рівному з метою розташування там магістрату [17, с.484] бернардинського та домініканського монастирів в Луцьку – для державних установ [18, с.2-3], відбудова середньовічного замку Чарторійських у Клевані для розміщення виправного закладу [19, с.302], відновлення та реконструкція головних будівель і надбрамного корпусу замку Острозьких-Любомирських в Дубно для розташування повітового староства, повітового сеймику, житла державних службовців, канцелярії інспектора шкіл, казарм поліції [20].

Особливе місце серед пам'яток, що реставрувалися на теренах Волинського воєводства, посідав замок Любарта в Луцьку. Ще у 1922 році була створена спеціальна комісія, що складалася з представників місцевої влади, зарошених з Варшави та місцевих фахівців і займалася проблемою напрацювання термінових заходів зі зміцнення замку. Попередні дослідження базувалися на інвентаризаційних матеріалах 1910-1912 років, виконаних під час експедиції, очолюваної відомим архітектором К.Іваницьким від Імператорської археологічної комісії (обмірні креслення та фотографії) [21, а.44, 75]. Про аварійний стан цієї потужної оборонної споруди двічі йшлося на з'їздах Ради консерваторів у 1921 та 1927 роках, однак брак коштів не дозволяв здійснювати комплекс усіх необхідних робіт. Наприкінці 1920-х років була зміцнена в'їзна башта, яка до цього перебувала у найгіршому стані, у наступні роки проведені розчистка підвалів та відновлено частину втрачених мурів. У 1939 році для складання подальшого плану робіт, до обстеження замку вже вдруге був запрошений авторитетний польський архітектурознавець Ян Захватович з

Закладу польської архітектури Варшавської політехніки. Для накопичення коштів і подальшого виконання робіт місцева влада дозволила проведення екскурсій до законсервованих руїн луцького замку, а також підтримала випуск спеціальних видань про його історію. Зібрані кошти від продажу брошур спрямовувались до скарбниці відбудови. Постійна увага, посильна підтримка і повсякчасна популяризація саме цієї будівлі, що була свідком давньої історії і вважалася владою символом польської державності на Волині є одним з показових прикладів віднайдення шляху національної самоідентифікації.

В цілому ж можемо констатувати, що у 1920-30-х роках на Волині в пам'яткоохоронній діяльності цілком природно утверджувалась одна з форм ідентичності – традиційна, що в умовах відновлення польської державності ґрунтувалася на відбудові втрачених архітектурних об'єктів, які виражали особливо цінну національну та релігійну ідентичність.

Література

1. Dekret Rady Regencyjnej z dn.31.X.1918 o opiece nad zabytkami. – Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). – MWRiOP, sygn.179.
2. Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918-1930. Teoria i praktyka / P.Dettloff. – Kraków: UNIVERSITAS, 2006. – 501 s.
3. Черкес Б.С. Національна ідентичність в архітектурі міста: Монографія / Б.С.Черкес. – Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2008. – 268 с.
4. Polskie prawodawstwo zabytkowe // Ochrona Zabytków Sztuki. – 1930/31. – Z. 1-4. – S.7-13.
5. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), MWRiOP, sygn. 7030.
6. Державний архів Волинської області (ДАВО), ф.46, оп.1, спр.3354.
7. Archiwum Panstwowe w Lublinie. Wojewodzki Urząd Lubelski. Wydział V Komunikacyjno-Budowlany. Okręgowa dyrekcja Robót Publicznych. 1919-1939. Sygn.3260.
8. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. O opiece nad zabytkami. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1928. - №29. – Poz. 265.
9. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1928. - №76. – Poz. 675.
10. Rewski Z. Prace Konserwatorskie / Z.Rewski // Buletyn Historii Sztuki i Kultury (BHSiK) . – 1938. - №2. – S. 224-227.
11. Dutkiewicz J. Kronika Konserwatorska / J.Dutkiewicz // BHSiK. – 1935/36. – S.223-230.

12. Ричков П.А., Луц В.Д. Сакральне мистецтво Володимира-Волинського / П.А.Ричков, В.Д.Луц. – К.: Техніка, 2004. – 192 с.
13. Cerkwie Prawosławne. Wyniki konkursu. – Warszawa: Wyd-wo Św.Synodu Kościoła prawosławnego w Polsce, 1928.
14. Rewski Z. Prace Konserwatorskie / Z.Rewski // BHSiK. – 1937. - №2. – S. 252-253.
15. Siennicki J. Kronika Konserwatorska za rok 1929 i 1930 r. / J.Siennicki // Ochrona Zabytków Sztuki. - 1930/31. – Cz. 1-4. – S.351-352.
16. Wiśniowiec // Sztuki Piękne. – 1924/25. – №10.
17. Михайлишин О. Резиденція князів Любомирських в Рівному: до історії розвитку та занепаду / О.Михайлишин // Записки Наукового Товариства ім.Т.Г.Шевченка: Праці Комісії архітектури та містобудування. - Т. ССХLIX. – Львів. - 2005. – С.469-484.
18. Prusiewicz A. Klasztory katolickie w Djecezji Łuckiej / A. Prusiewicz. – Łuck: Nakł. Oddziału Woł. TonZP, 1922. – 20 s.
19. Dutkiewicz J. Odbudowa zamku w Klewaniu / J.Dutkiewicz // BHSiK. – 1933/34. - №4. – S.302.
20. AAN w Warszawie, MSW, sygn. 2517, 2518.
21. ДАВО, ф.158, оп.1, спр.49.

Аннотация

В статье рассмотрены принципы организации работы по охране памятников старины во Второй Речи Посполитой, которые реализовывались, в том числе на Волыни, путем инвентаризации, реставрации и возобновления важнейших памятников архитектуры. Установлено, что основной мотивацией реставрационных работ, в первую очередь, было сохранение объектов, воплощавших национальные черты польской архитектуры.

Ключевые слова: памятник архитектуры, охрана, реставрация, реновация, национальная идентичность, межвоенный период, Волынь.

Summary

In the article the fundamental principles of the organization of the monuments conservation work in the II Rzecz Pospolita were observed, which were implemented through inventarisation, restoration and rebuilding of the main architectural monuments. It was defined, that the main motivation for such restorative work was conservation of the objects, which reflected the national character of the Polish architecture.

Key words: monument of architecture, preservation, restoration, renovation, national identity, interwar period, Volyn.